

Johannes Jørgensen

En europæer i dansk litteratur

af forfatter Stig Holting, formand for Johannes Jørgensen Selskabet

Johannes Jørgensens forfatterskab må karakteriseres som et af Danmarks mest bemærkelsesværdige. Gennem sit lange liv gennemgik han en litterær udviklingsproces der ind imellem foretog de mest dramatiske kvantespring. Forfatterskabet på ca. 80 udgivelser, som strækker sig over et åremål på næsten 6 årtier, omfatter romaner, noveller, essays, rejseskildringer, digte og et utal af artikler til aviser og tidsskrifter for ikke at glemme hans store selvbiografi, *Mit Livs Legende*, der er blevet et hovedværk i dansk erindringslitteratur.

Dertil kommer adskillige oversættelser og gendigtninger fra hovedsprogene, som han alle mestrede ud over, at han besad en dyb indsigt i latin. Få forfattere kan tillige siges at bringe en så åbenbar sammenhæng mellem deres liv og værk som Johannes Jørgensen.

Hans tidligste udgivelser drejer sig om en håndfuld romaner, der alle på en eller anden måde rummer et både indre og ydre opgør med tidens litterære og moralske strømninger.

Hans barndom og opvækst i Svendborg fra 1866 til han flyttede til København i 1882 som knap 16årig var præget af lillebyens homogene tryk, hvor livets dramatik mest omhandlede de hændelser, som byens sejlende mænd kunne komme hjem og berette.

Det var da heller ikke ydre dra-

matiske hændelser der kom til at præge hans opvækst og livsbanes begyndelse. En tidlig vakt sans for naturen parret med et medfødt tungsindigt gemyt, hvor drømme og fantasier fandt genklang i naturbetragtninger, satte hans fantasi i poetiske svingninger. Dertil kom en svigtet ungdomsforelskelse i en svendborgpige, som kom til at præge hans tidligste udgivelser. Det blev en naturlig trang hos ham at notere indtryk ned på

Ungdomsbillede fra 1890erne.

skrift og tidligt begyndte han at skrive disse indtryk i strofeform. Sine tidligt vakte litterære interesser fik han næret ved at gå på litterær opdagelse i morbroderen, skolelærer Jørgen Johansens klassisk prægede bogsamling. Morbroderen havde i 1860erne bygget sig et stort hus i Fruestråde i Svendborg, hvor den lille Johannes med sine forældre flyttede ind i 1868, da han var 2 år gammel. Det gav en let adgang til morbroderens bogsamling for den nysgerrige dreng. Jo-

Ungdomsbillede, tegnet af Børge Stuckenberg (bror til Viggo).

hannes Jørgensen har sat sin morbror et smukt minde i den lille bog *Hr. Johansen – en Silhuet*, som udkom så sent som i 1932.

I morbroderens bogsamling stiftede han bl.a. bekendtskab med Goethes *Faust*, der kom til at præge hans livssyn i de tidlige ungdomsår i København, hvor brøderne Georg og Edvard Brandes og de naturalistiske kulturradikale dominerede den litterære verden og i vid udstrækning dansk åndsliv. Denne goethebetagelse slap ham dog aldrig helt af sinde, og i *Goethebogen* fra 1913 betalte han af på den gæld til den store tyske romantiker, som han stadig følte han skyldte – på trods af sin katolske overbevisning.

I 1882 kom han som sagt til København for først at tage en studentereksamen og for siden at føre videregående studier. Familien havde gerne set ham fortsætte med et teologistudium med et præstekald som følge, men i stedet valgte han filologistudiet. Netop i disse år var J. P. Jacobsens oversættelse af Darwins bog om arternes oprindelse

det store emne blandt tidens kulturradikale, der heri så muligheden for det endelige opgør med religionen som kultur- og moralbærende faktor i samfundet. Den unge Johannes var via Studentersamfundet, oprettet som en modvægt mod den borgerlige Studenterforening, blevet ført sammen med andre unge radikale bl.a. Viggo Stuckenberg og Sophus Claussen, der i fritænkeriet så åndens frigørelse ved opgøret med den traditionelle borgerlige moral.

I denne proces kastede den unge Johannes sig helhjertet ind, hvilket resulterede dels i, at han kvittede den gudstro, som han havde fået med hjemme fra og dels, at han opgav filologien og i stedet gav sig i kast med zoologistudier.

Jan Verkade tegnet af Mogens Ballin i TAARNET 1894.

Johannes Jørgensen i typisk positur i Siena i 1934
(Johannes Jørgensens *Mindestuer*, Svendborg).

Inspireret ikke mindst af den lidt ældre Stuckenbergs, udgav han i 1887 sin første lille digtsamling *Vers*, som fik en nådig modtagelse i Politiken af selveste Edvard Brandes¹.

En følge af det nyvundne frie liv blandt Københavns kulturbohemer, der bl.a. på det nærmeste foreskrev kønsmoralens ophævelse, fik han et siden stærkt erkendt modsætningsfyldt forhold til kvinden som kønsvæsen – helgeninde og fristerinde. Hans tidlige romaner bærer alle dette dilemma som hovedmotiv, og det er tydeligt, at det også var stærkt medvirkende til hans vågnende samvittighed. Han mærkede i stigende grad en instinktiv modvilje mod at leve det frie kærlighedsliv, ”Thi - trods al Brandesianisme – min syndsbevidsthed var ikke død” skriver han i sit erindringsværk *Mit Livs Le-*

*gende*². Men ”den, som en Gang har drukken de hvide Blomsters bedøvende Duft og kysset de røde Blomsters blodige Bæger, han slipper aldrig mere bort fra Livets Træ”³. Med andre ord, så følte han, at den ubundne moral havde påført ham et dilemma, som han ikke kunne kæmpe sig fri af ved egen hjælp. De løsslupne kræfter lod sig ikke uden videre tøjle igen.

Det er gennem disse stærkt moralprægede samvittighedskampe og kvaler hans slumrende gudsbevidsthed vågnede. Vennen Sophus Claussen gjorde ham en dag opmærksom på den franske digter Charles Baudelaire, hvis digtning i Frankrig havde banet nye veje ved at bryde med naturalismens dominans og ved at sætte sjælens sprog på poetiske formler. Det kom som en åbenbaring for Johannes Jørgensen, der i Baudelaire, Verlaines og andre franske digteres værker fandt grund for nogle tanker og følelser, han selv var ved at erkende. Sammen med nogle ligesindede udgav han et tidsskrift for kunst og litteratur, kaldet *Taarnet*, som skulle være talerør for en ny bevægelse, som de efter fransk forbillede kaldte Symbolismen. Den skulle bryde naturalismens enehærdomme og åbne vejen for at udtrykke sindets sprog i metaforiske termer uden at blive beskyldt for virkelighedsflugt. De mente blot at erkende en anden og større virkelighed uden for viljens kontrol.

Taarnet udkom kun i en enkelt årgang (oktober 1893 - september 1894) men fik stor indflydelse på den litterære udvikling. Johannes Jørgensen erkendte dog snart, at symbolismen var for diffust et begreb for hans åndelige hunger og erklærede tidsskriftet som et talerør for klerikalisme. Så langt kunne de fleste af hans venner ikke følge ham. Gudserkendelsen var for vidtgå-

*Johannes Jørgensen
på sin altan ved hans
hjem i Assisi, 1949
(Johannes Jørgensens
Mindestuer, Svend-
borg).*

ende et skridt at tage og betragtedes nærmest som forræderi mod den frie tanke – symbolisme eller ej.

Det kom til et opgør mellem Johannes Jørgensen og især ægteparret Ingeborg og Viggo Stuckenberg, der så Johannes' spirende omvendelse med foragt og væmmelse⁴. De nægtede at tro på, at hans åndelige trang kunne være resultatet af en virkelig omvendelsesproces, der måtte stikke noget andet under. Johannes Jørgensens skildring af bruddet er et af dansk litteraturs mest dramatiske erindringsbilleder⁵.

Men Johannes Jørgensens sjælelige uro førte ham efterhånden ud i så svære åndelige kvaler, at det i betænkelig grad lammede hans arbejdsevne som ”linjebetalt Daglejer”, så han ikke formåede at forsørge sin kone, som han havde giftet sig med i 1891, og deres lille søn. Dybt forgældet og uden tag over hovedet måtte den lille familie i foråret 1894 søge tilflugt hos familien i hans barndomshjem i Svendborg.

Nogle venner i København,

malerne Mogens Ballin og Jan Verkade, som begge var nykonverterede katolikker, så hans nød og skillingede sammen til en udenlandsrejse, som gerne skulle bringe ham til klarhed over de åndelige kvaler, som ikke kun var ved at ødelægge ham psykisk men også hæmmede hans kunstneriske udvikling. Rejsen, som han indledte samme år, førte ham via Berlin over det sydtyske benediktinerkloster Beuron til Italien, hvor rejsen endte i Umbrien, i den hellige Frans af Assisis by.

Dette ophold skulle vise sig at blive hans skæbne, for mødet med franciskansk spiritualitet kom til at præge ikke kun hans sind men også hans kunstneriske virke resten af hans liv.

Opholdet i Assisi, hvor han havde sat Mogens Ballin stævne, kom til at vare fire måneder og hjemkommet til København i oktober søgte han om undervisning i katolsk tro og morallære hos jesuitterne ved Jesu Hjerter kirke i Stenosgade på Vesterbro. Den 16. februar 1896 konverte-

Fra festen i anledning af Johannes Jørgensens 60 årsdag i 1926. Blandt gæsterne ses (på forreste række) bl.a. Sophus Claussen og bag ved bl.a. Kai Friis Møller og maleren Harald Slott Møller (Johannes Jørgensens Mindestuer, Svendborg).

rede han endelig til den katolske Kirke, og mente da, at nu måtte hans sjælekvaler have ende.

Således kom det imidlertid ikke til at gå. Omvendelse og optagelse indeholdt ikke den trylleformel, som han havde håbet ville bringe ham sjælero. Udadtil viste han imidlertid stor nidkærhed i forsvaret for sine nye standpunkter, som gamle venner og fjender skiftevis angreb og håned ham for, samtidig med, at han hudflettede sig selv åndeligt med sine tvivl over, hvorvidt hans omvendelse nu var oprigtigt ment eller blot resultatet af narcissistisk forfængelighed.

Den første rejse til Italien blev fulgt op af flere, der også førte ham til Rom. Han var blevet stærkt grebet af den hellige Frans' ideale evangeliske fattigdom, som han

så praktiseret ikke kun hos den umbriske helgen selv, men også hos en række andre middelalderlige helgenskikkelser. Det var tillige træk han mødte hos den fattige italienske bondebefolkning, hvor fromheden var en integreret del af en daglig enfoldig livsførelse, som i al sin enkelhed tiltalte hans trang til kontemplativ ensomhed i pagt med naturen. Det resulterede i en række bøger, *Den hellige Ild* (1902), *I det Høje* (1908) og ikke mindst en af hans mest populære rejsebøger, *Pilgrimsbogen*, som udkom i 1903 og som var en spirituel fordybelse i den hellige Frans' univers og en pilgrimsrejse rundt i Umbrien og Toscana til franciskanske mærkesteder. Bogen er indtil nu oversat til otte sprog, bl.a. japansk.

Hovedværket i Johannes Jørgen-

Da Johannes Jørgensen kom hjem til Svendborg i 1953 blev han modtaget af en stor menneskemængde på banegården med borgmesteren i spidsen. (Avisbillede).

sens franciskanske fordybelse blev dog storværket om *Den hellige Frans af Assisi*, som udkom første gang i 1907 og som siden er oversat til 21 sprog og stadig udkommer i nye oplag overalt i verden. Værket betragtes ikke alene som hovedværket om den umbriske helgen, men tilskrives en del af æren for det 20. århundredes voksende interesse for denne helgen, som i dag af mange opfattes som fælles konfessionel ejendom. Johannes Jørgensens bog om den hellige Frans skaffede ham tillige æresborgerskab i Assisi, hvor han i 1915 slog sig ned for de følgende 38 år.

Hans betagelse af italiensk middelaldermystik resulterede i yderligere et storværk, nemlig biografien over den hellige Katerina af Siena, der ligeledes betragtes som

et hovedværk ikke alene over denne helgeninde, men over italiensk middelaldermystik og -tankegang. Det skyldtes ikke kun forfatterens store kildegrundighed men også og ikke mindst hans evne til at trænge ind i de spirituelle dybder i tidens menneskelige relationer. Et særkende ved hans måde at levendegøre middelalderen for læseren på vokser ud af hans kunstneriske evne til at betragte tiden indefra i al dens farverige menneskelige mangfoldighed.

Selvom disse bøger efter forfatterens udtrykkelige ønske alle først udkom på dansk, blev de aldrig dansk folkeeje. Den umiddelbare årsag er naturligvis, at katolsk-italiensk middelaldermystik åbenbart ligger danskerne fjernt nu halvfemte århundrede efter reformationen, skønt interessen for

Johannes Jørgensen og Tom Kristensen i dennes have på Thurø. Sommer 1954 (Johannes Jørgensens Mindestuer, Svendborg).

middelaldertænkning i perioder har været meget intens herhjemme. Det kan også skyldes nedarvede vaneaversioner mod forfatteren, som forhindrer danskerne i at komme over denne barriere. I 1890-opgøret trådte den unge Johannes Jørgensen skarpt op mod den tids almægtige smagsdommer, Georg Brandes, og selvom flere vovede noget lignende, fik de dog ikke samme flossede og nedladende eftermæle som Johannes Jørgensen, for de bøjede sig enten for tidens åndelige krav eller viste i det mindste ikke katolske tilbøjeligheder. Det skal dog med i billedet af hans eftermæle, at han på sine gamle dage nød stor respekt i Danmark for sin fornemme sprogkunst og sin store lyriske produktion.

Johannes Jørgensens mangeårige ophold i udlandet førte ham ind i nærstudierne af europæisk åndsliv, hvis største tænkere næsten alle havde rod i middelalderlig tradition. Det gav hans sind en åbenhed og forståelse for al europæisk ånds-dannelse, og den omstændighed, at han ikke skulle stå til regnskab for hjemlige kritikere gjorde ham fri til at udfolde denne tendens, som i vore dages åbne Europa synes mere nærliggende end den gang, hvor man frygtede fremmed påvirkning i højere grad end i dag. En del af hans produktion er oversættelser og gendigtninger af syd-europæiske klassikere, som han følte trang til at delagtiggøre sine landsmænd i. Selvom en del af hans store produktion synes præget af

Gadeskilt i den lille by Civita d'Antino i Abruzzerne i Italien, som Johannes Jørgensen skrev en bog om. Byen er kendt som Zahrtmanns by. Den blev ødelagt ved et jordskælv i 1915. Fot. forf.

øjeblikkets behov for at tjene til dagen og vejen, er selv de mest ydmyge essays og rejseindtryk udtryk for en levende iagttagelses-evne, som tåler sammenligning med H. C. Andersens.

At betragte Johannes Jørgensens litterære værdi som udelukkende at have været eksponent for symbolismen i dansk litteratur, som der er visse tilbøjeligheder til her hjemme, er at gøre ham stor uret. Der ved lukker man øjnene for et af dansk litteraturs mest særprægede forfatterskaber, som har formået at skabe bro mellem dansk tænkning og europæisk åndsliv i en tid, hvor nationalismen blokerede for næsten al påvirkning udefra. Samtidig er alle påstande om, at han ved sit mangeårige ophold i ud-

landet blev fremmed for dansk åndsliv usande. Hans hyppige rejser også til Danmark, hans utallige foredragsrejser rundt om i Danmark og adskillige henvisninger i hans litteratur til dansk åndsliv beviser, at vel boede han i Italien, men hans tanker og hjerte var i Danmark – ikke mindst i fødebyen Svendborg, som aldrig blev fremmed for ham og som i 1936 udnævnte ham til æresborger.

Efter at Svendborg havde erhvervet hans barndomshjem og tilbudt ham det som æresbolig, flyttede han i 1953 hjem, men alderen havde sat sit tydelige spor på den 87årige digter, og den 29. maj 1956 døde han på Svendborg sygehus et halvt år før sin 90 års fødselsdag.

Noter

- 1) *Mit Livs Legende*, bd. 1 (Den røde Stjerne) 1916, s. 150.
- 2) *Mit Livs Legende*, bd. 2 (Taarnet) 1916, s. 100.
- 3) *Livets Træ*. 1893, s. 5.
- 4) *Mit Livs Legende*, bd. 3 (Vælskland) 1917, s. 85-87.
- 5) *Mit Livs Legende*, bd. 4 (Det usyrede Brød) 1918, s. 20.

Mindeplade for Johannes Jørgensen på tårnet på Kastanievej på Frederiksberg. I dette hus boede han 1891-93, da han udgav tidskriftet TAARNET. Fot. Andreas Holsting.